

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in *Sociologisk forskning*.

Citation for the original published paper (version of record):

Lindblom, J. (2015)

Genrestratifiering och massmedias neutralisering av kritiken mot ADHD: Ett kunskapssociologiskt perspektiv.

Sociologisk forskning, 52(1): 33-60

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mdh:diva-26480>

Genrestratifiering och massmedias neutralisering av kritiken mot ADHD

Ett kunskapssociologiskt perspektiv

Genre stratification and the mass media's neutralization of the critique of ADHD: A sociology of knowledge perspective

This study examines how the Swedish mass media has dealt with the opposition against the neuropsychiatric diagnosis ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder). Drawing on empirical data from eight of the largest newspapers in Sweden (n=778 articles) the study focuses on the scientific controversy of DAMP, 2000–2006. DAMP (Dysfunction in Attention, Motor Control and Perception) is a diagnostic term denoting difficulties similar to ADHD, and which was used in Sweden at the time of the controversy. The study uncovers the ideological role played by the mass media during the DAMP-controversy, and demonstrates the significance of genre. While the spokespersons for DAMP/ADHD were given exclusive and systematic access to the news genre, the forum of fact-production in the mass media, the critics of DAMP/ADHD were confined to arguing and expressing their opinions in the debate genre. Based on the various effects of genre differences a comprehensive analytical tool for the sociology of knowledge, called genre stratification, is developed in the study.

Key words: mass media, scientific controversy, ADHD, genre, DAMP

SEDAN 1990-TALET HAR ett neuropsykiatriskt synsätt, vilket betonar neurologiska och/eller genetiska orsaker till människors psykosociala ohälsa, fått en alltmer framskjuten position i det svenska samhällslivet (t.ex. Hallerstedt 2006). Av särskild betydelse är i denna utveckling diagnosen ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) vars kardinalsymtom utgörs av problem med uppmärksamhet, hyperaktivitet och impulsivitet. Barnläkaren Georg F. Still anses vara den första att beskriva störningen i medicinhistorien vid inledningen på 1900-talet (t.ex. Souminen 2013). Efter hand har användningsområdet för ADHD expanderat (t.ex. Brante 2006). Från att till en början vara en tillståndsbedömning inriktad på barn har ADHD kommit att tillämpas på vuxna (t.ex. Conrad och Potter 2000). Medan ADHD tidigare utgjorde pojkarernas särskilda dysfunktion har diagnosen även blivit relevant för flickor (t.ex. Lassinantti 2014). Vidare har allmänpsykologiska problem med ångest och depression efter hand kommit att ingå i symtombilden för ADHD bredvid samsjuklighet med andra neuropsykiatriska störningar (t.ex. Souminen 2013). Mellan 3–6 procent av skolbarnen och 3–4 procent av de vuxna uppskattas idag lida av ADHD. Diagnosen beräknas framförallt förekomma hos allmänpsykiatriska patienter (drygt 20 procent), personer med missbruksproblem (20–30 procent) och klienter inom kriminalvården (25–45 procent) (Ginsberg och Haglund 2013).

Med hänsyn till dess medicinska och kulturella betydelse är det ett viktigt ämne för kunskapssociologin att undersöka hur ADHD kommit att institutionaliseras i samhället (jfr Stehr och Grundmann 2005; Berger och Luckmann 1967[1966]; Mannheim 1960[1936]). I denna artikel utvecklas ett kunskapssociologiskt perspektiv på hur man inom massmedia behandlat den kritik som riktats mot ADHD. I artikeln presenteras ett grundläggande kunskapssociologiskt analysverktyg som här kallas ”genrestratifiering.” Det neutraliserar kritik genom att tilldela kritiken en lägre epistemologisk status inom massmedia. Då kritiska utsagor mot ADHD förläggs till debattgenren förlänas de statusen som personliga inlägg och åsikter, och inte fakta vilket är fallet inom nyhetsgenren (jfr Fairclough 2001; Börjesson 1999).

Ett kunskapssociologiskt perspektiv på ADHD

Ett kunskapssociologiskt perspektiv betonar att kunskap är socialt, historiskt och kulturellt beroende. Utgångspunkten är därför en annan än inom den traditionella kunskapsteorin, där kunskapens grundval istället utgörs av erfarenheten (empirism) eller tänkandet (rationalism). Enligt kunskapssociologin kan politiska och moraliska uppfattningar, men också de filosofiska och vetenskapliga föreställningar som dominerar under en given tidsperiod, förklaras utifrån sociala faktorer (t.ex. Stehr och Grundmann 2005). Kunskapssociologin blottlägger med detta kunskapens relativa natur. Vad som uppfattas vara verklighet skiftar mellan olika sociala grupper och samhällsformationer. Detta problematiserar objektivismens anspråk på universell giltighet hos normer eller sanningar (t.ex. Mannheim 1960[1936]).

Med betydelse för ett kunskapssociologiskt perspektiv på ADHD har det pekats på psykoanalysens tidigare dominans (t.ex. Brante 2006). Under 1950- och 60-talen var det psykoanalysen som influerade utformningen av psykiatrins auktoritativa handbok i diagnostik, DSM I och II (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). Beteckningen ADHD används först i DSM III-R, från 1987. De olika DSM-paradigmen tyder på att neuropsykiatrins nuvarande prestige och rätt att tala är villkorad av den sociohistoriska kontexten. Utan aktörers understöd och upprättade kommunikationsvägar får inte neuropsykiatrin några verkningar i människors livsvärld. Detta faktum förstärks ytterligare av att ADHD-diagnosen inte heller idag är globalt förekommande. Istället är tillståndsbedömningen typisk för moderna västerländska samhällen och den psykiatisering av mänskliga livsproblem som utmärker dessa (Cohen 2006). Ett kunskapssociologiskt perspektiv åskådliggör härav det mytiska i en vetenskapshistoria, som anger att evidens på det neuropsykiatriska området i sig förklarar ADHD-diagnosens inflytande i samtiden (jfr Stehr och Grundmann 2005).

Med relevans för kunskapssociologins granskning av de sociala förutsättningarna för kunskap har forskare uppmärksammat massmedias centrala roll som kunskapsarena (t.ex. Moscovici 2008[1961]; Lindblom 1999). Massmedia utgör, framhåller man, en nyckellänk mellan vetenskap och vardag. Det är inom massmedia som vetenskapliga modeller och begrepp typiskt vinner inflytande och förmedlas vidare till allmänheten eller, omvänt, stoppas från dessa möjligheter. Mot denna bakgrund har forskare

även pekat på att massmedia haft en väsentlig betydelse för neuropsykiatriens utbredning. Journalister gör i sina reportage diagnoser som ADHD, ADD (Attention Deficit Disorder), Aspergers syndrom och Tourettes syndrom familjära för gemene man (t.ex. O'Connor *et al.* 2012; Racine *et al.* 2010; Hallerstedt 2006; Börjesson 1999). Massmedia noteras därmed ha bidragit till en ökad självdiagnosticering av neuropsykiatriska diagnoser i samhället: ”Medier är en viktig kanal för spridning av kategorier, och genom att symtomen är så allmänt beskrivna, är det lätt att läsa in dem i barns sätt att bete sig” (Hjärne och Säljö 2008:154).

Skildringarna i massmedia har varit nödvändiga för att kunna transformera ADHD till vad Moscovici (2008[1961]) kallat för en social representation. Sociala representationer utgör den vetenskapliga tidsålderns common-sense kunskap. De anges ha ersatt den tolkningsram som tradition, myter och religioner tidigare tillhandahållit. Sociala representationer är kollektivt delade och ingår i det vanemässiga tänkandet, i normer och attityder för att förklara handlingar och konstruera identiteter. Som social representation har ADHD blivit en förankrad och objektiviserad vetenskaplig kategori i vardagslivet. ADHD utgör därför numera ett naturligt inslag i kommunikationen mellan människor (t.ex. Schmitz *et al.* 2003; Danforth och Navarro 2001; Conrad och Potter 2000).

Av vikt för kunskapssociologin är dessutom det utpekade faktumet att massmedia kan utgöra en arena för kritiker. Dessa framför sociala, psykologiska, pedagogiska, moraliska eller andra alternativa tolkningar till neuropsykiatrien, dess diagnoser och användningen av psykofarmaka (t.ex. Choudhury *et al.* 2012; Horton-Salway 2011; Cohen 2006). I sammanhanget har det lyfts fram att ADHD väcker protester i massmedia. Påståendet att ADHD är barndomens dysfunktion motsägs, pekas det på, av de elementära erfarenheterna att *samtliga* barn betar sig hyperaktivt, impulsivt och ouppmärksam och att det åligger föräldrarna att *uppföstra* dem att handla annorlunda (Cohen 2006:14; se även Oas 2001). Medieforskningens resultat visar på variationer i det utrymme som kritikerna av ADHD haft tillgång till. Dels förekommer det studier som ger belägg för att man varit underrepresenterade jämfört med dem som legitimerat diagnosen (t.ex. Schmitz *et al.* 2003). Dels finns studier som visar på ett större inflytande för kritiker (t.ex. Horton-Salway 2011). Medieforskningen har emellertid saknat ett perspektiv, som klargör vilka strukturella begränsningar som meningssmotståndare till ADHD verkar under och måste beakta när man argumenterar för sina ståndpunkter. Medan man företrädesvis satt fokus på kartläggningen och frekvensen av positiva och negativa attityder, har det inte funnits ett specifikt intresse för frågor om vilken epistemologisk status som kritiken tilldelas i massmedia. Angeläget är därför att närmare studera hur man inom massmedia hanterat oppositionen mot ADHD.

Med denna frågeställning i åtanke är det fruktbart att undersöka massmedias behandling av *den vetenskapsbaserade kontroversen om diagnosen DAMP* som pågick åren 2000–2006 (t.ex. Ekström 2012). Ur svensk synvinkel befinner sig diagnoserna DAMP och ADHD i en historiskt viktig relation till varandra. DAMP (Deficits in Attention, Motor Control and Perception) etablerades ursprungligen 1986 och inne-

bär att man uppvisar samtliga av symtomen på ADHD, men även har problem med motorik och perception (Socialstyrelsen 2002). DAMP förklarades av psykiatriker vara ett folkhälsoproblem och intog tidigare den roll som ADHD har i Sverige idag. I denna artikel används termerna DAMP och ADHD som synonyma. Vidare är de meningsskiljaktigheter som uppkommit kring DAMP-diagnosen ovanligt intensiva. I teoretisk mening relaterar det till att det här rör sig om en kontrovers (jfr Brante och Norman 1995). Liksom är fallet för andra kontroverser uppfattas omfattande socio-politiska förhållanden stå på spel. Det figurerar även ett stort antal aktörer som hängivet engagerar sig i ett flertal relaterade spörsmål. Att det uppkommit en DAMP-kontrovers har också betydelse ur urvalssynpunkt. Det förekommer inte någon annan tidsperiod som ägt rum inom ett närbeläget avstånd från nutiden, och där motståndet mot psykiatrin haft så tydliga och ihållande uttryck inom svensk massmedia (jfr t.ex. Börjesson 1999).

Med ett kunskapssociologiskt perspektiv som bidrag syftar denna artikel till att påvisa förekomsten och betydelsen av, vad som här benämns, *en massmedial genrestratifiering* vid hanteringen av motståndet mot diagnosen ADHD. Fokuseringen på ”genre” relaterar till att kulturen tillhandahåller olika former för att producera socialt liv (t.ex. Fairclough 2001). Genrer styrs av regler för vad som är möjligt att påstå och vilka anspråk som kan göras. Det innebär att det i detta sammanhang är av mindre intresse vilka substantiella argument som framförts i kontroversen om DAMP. Istället riktas uppmärksamheten mot var någonstans utsagorna presenteras inom massmedia. Liksom exempelvis policygenren, intervjugenren eller försäljningsgenren har sina särskilda villkor, är differenser som rör nyhets- och debattgenren hos en tidningsartikel av väsentlig epistemologisk betydelse. Det är på nyhetssidorna som realiteter och sakförhållanden presenteras, medan det på debattsidorna i högre utsträckning handlar om åsikter och tröta (jfr Fairclough 2001; Börjesson 1999). Utestängning från nyhetsgenrens faktaproduktion neutraliserar därför de utsagor som formuleras genom att göra dem subjektiva och mindre trovärdiga.

Vidare belyser termen ”stratifiering” att det förekommer en systematisk orättvisa. Med utgångspunkt från totalt åtta av de största svenska dags- och kvällstidningarna argumenteras i detta sammanhang för att kontroversen om DAMP, utöver sina explicita meningsskiljaktigheter, inrymmer redan etablerade vägar för samhällelig institutionalisering (jfr Mazur 1981). Genom skillnader vid behandlingen av de olika vetenskapslägren på nyhets- och debattsidorna framhålls att denna tvist inte utmärks av ovisshet. Istället måste DAMP-kontroversen förstås som ett reglerat fenomen med på förhand givna förutsättningar och upplösning som gynnat utbredningen av ADHD. Sammanfattningsvis framhävs i denna artikel att massmedia, generellt sett, inte endast är *en öppen arena för diskussion* utan också *en sluten arena för kunskapsproduktion*.

Genrestratifieringen är intimt relaterad till det kunskapssociologiska ideologibegreppet. I sin klassiska analys förstår Mannheim (1960[1936]) ideologier som tanke-system som representerar sociala gruppers intressen. Socialismen, det tanke-system som arbetarklassen företräder, hävdas av Mannheim vara lika ideologiskt som överklassens tanke-system, konservatismen. Båda är inriktade på att ta tillvara den egna

gruppens dispositioner och önskemål. Enligt Mannheim (1960[1936]:30–49) präglas vidare ett ideologiskt tänkande av en kollektiv omedvetenhet. Människor är ovilliga att rannsaka sig själva och erkänna de sociala intressen som underbygger deras verklighetsuppfattning. Det tillhör därför kunskapssociologins uppgift att demaskera tanke-system som är ideologiska. I föreliggande studie hävdas massmedia vara en ideologisk arena. Det betyder att massmedia gynnar en social gruppering med olika aktörer som har professionella, ekonomiska eller andra intressen av att ADHD etableras i samhället (jfr Cohen 2006). Påståendet avser emellertid inte att massmedia medvetet upprättat en särskild agenda. I överensstämmelse med Mannheim ideologianalys är genrestratifieringen inom massmedia främst att betrakta som rutinartad och aningslös.

Det kan slutligen noteras att den här presenterade ansatsen divergerar från forskningen om vetenskapsbaserade kontroverser. Denna gren har i ringa utsträckning undersökt de ojämlika förutsättningar som kontrahenter har vid tillträdet till nyhets- och debattgenren inom massmedia. I studier av vetenskapsbaserade kontroverser som ägt rum inom massmedia rörande exempelvis miljöfrågor (Brier 2006), införandet av nya teknologier (Mazur 1981), mänsklig kloning (Alcibar 2008), posttraumatisk stress (Armstrong och Oltunji 2009), kärnkraft (Brante 1984), MMR-vaccin (Rundblad *et al.* 2006), elöverkänslighet (Brante och Norman 1995) eller, för den delen, diagnosen DAMP (Ekström 2012) har därför frågor som rör genrestratifiering och dess effekter inte uppmärksamats. Kontroversforskningens fokus har istället varit på andra spörsmål. Exempelvis har man visat att massmedia ofta underblåser och utgör impulsgivare till vetenskapsbaserade kontroverser. Massmedia anses då framhäva det dramatiska i konflikterna mellan forskare (t.ex. Mazur 1981). Annan forskning presenterar ingående de argument som förs fram under en kontrovers i massmedia och kommer med förslag på hur meningsmotsättningarna kan överbryggas (t.ex. Brante och Norman 1995). Kontroversforskare har också belyst vilka retoriska strategier som aktörer använder i massmedia för att övertyga allmänheten (t.ex. Rundblad *et al.* 2006). Vidare har forskare studerat kommunikationen mellan olika forskarläger och åskådliggjort hur olika kontroversgrupperingar inom massmedia bildar slutna sällskap med särskilda koder (t.ex. Brier 2006). Föreliggande artikel om genrestratifieringen utgör ett kompletterande bidrag till förståelsen av vetenskapsbaserade kontroverser.

Metod och material

Denna studie är en kvantitativ innehållsanalys av tidningsartiklar som rör den svenska DAMP-kontroversen. Det innebär att intresset är riktat mot förekomsten av olika typer av meningsbärande kategorier, vilket både inkluderar frekvenser inom och mellan kategorier (t.ex. Lindblom och Torres 2011). Studien baseras först och främst på data som rör genre (figureerar utsagorna om DAMP i en nyhetsartikel eller en debattartikel?) vilken utgör en primär kategori i kontroversanalysen. Vidare belyser studien även genrekategorins betydelse i relationer till data som rör aktörens identitet (vilken vetenskaplig, professionell eller annan tillhörighet har den som yttrar sig om DAMP?); attityd (legiti-

meras eller ifrågasätts DAMP som diagnos?); tid (under vilken period uttalas något som rör DAMP?); tema (vilket ämne som rör DAMP yttrar man sig om?); barn-föräldrarelationen (har barnet själv utrymme att tala om sin DAMP-diagnos eller är det föräldrarna som talar om barnet?); förälderns genus (är det modern eller fadern som yttrar sig om barnet som diagnosticerats med DAMP?); samt det diagnosticerade barnets genus (är barnet som lider av DAMP pojke eller flicka?).

För att kunna gå systematiskt till väga vid undersökningarna av kategorierna har en kodbok nyttjats. Här redovisas de principer som används vid kodningen av materialet. Kodningsprinciperna har i studien utgjort viktiga redskap för att kunna fastställa en huvudkod; exempelvis den aktör som får störst utrymme att uttala sig i en intervju. Vid avgörandet av huvudkoden användes kvantitativa mått där förekomsten av antalet spaltmillimeter för varje kod i en tidningsartikel beräknades och jämfördes (t.ex. Lindblom och Torres 2011). Kodningen registrerades för att bearbetas i SPSS. Resultatet har presenterats i frekvens- och procenttabeller.

Operationaliseringen av genre-kategorin sammanfaller i studien huvudsakligen med en artikels placering i tidningen (jfr Fairclough 2001). Nyhetsgenren inbegriper artiklar som författats av journalister med syftet att informera om exempelvis forskningsrön, dagsaktuella händelser och människors livssituation. Debattgenren innefattar artiklar med tyckande eller argumenterande inslag såsom insändare, kolumner, recensioner och ledare vilka författats av journalister eller av för massmedia externa aktörer. Denna bestämning har vållat få problem vid analysen av tidningsmaterialet. Ändå bör det klargöras att de gränfall som förekommer har klassificerats enligt det uppställda kriteriet. En artikel där t.ex. en psykiatriker informerar om DAMP och skriver under med sitt namn har således kodats som debattartikel. Utöver faktumet att den egenförfattade artikeln i typfallet är placerad på en debattsida i tidningen, positionerar sig också psykiatrikern karaktäristiskt i DAMP-kontroversen. Psykiatrikern blottlägger då sitt personliga ställningstagande som debattör, vilket inte är fallet när denna informerar i en nyhetsartikel.

Urvalet i studien innefattar svenska dagstidningar med en omfattande offentlig spridning. Det innebär att det som skrivits om DAMP-diagnosen i Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgsposten, Sydsvenska Dagbladet Snällposten, Helsingborgs Dagblad samt Nerikes Allehanda kommit att ingå i undersökningen. Dessa uppvisar samtliga en daglig upplaga på över 50 000 exemplar (enligt uppgifter från Mediekompassarkivet 2012). Av samma skäl har tidningsartiklar från de två största kvällstidningarna, Aftonbladet och Expressen, inkluderats. Urvalet av dags- och kvällstidningar är även pragmatiskt grundat. Mediearkivets databas, varifrån tidningsmaterialet hämtats, tillfredsställer i nämnda fall kravet på att tillhandahålla artiklar fr.o.m. år 2000 då DAMP-kontroversen inleddes. Med målsättningen att inbegripa samtliga tidningsartiklar som handlar om DAMP kom Mediearkivets söksystem att användas för tidsperioden 2000–2006. Efter att dels ha gallrat bort dubletter och artiklar som inte berör ämnet, dels ha kompletterat med artiklar av relevans som inte fångats upp av sökningen, identifierades totalt 778 artiklar. Dessa utgör studiens empiriska material.

Genrestratifieringen inom massmedia

Ovan introduceras studiens teoretiska och forskningsmässiga fokus samt dess metodologiska ansats. I följande avsnitt presenteras empiriska belägg för förekomsten av fenomenet genrestratifiering och dess betydelse för att förstå DAMP-kontroversen. Genrestratifieringen neutraliserar i det studerade materialet kritik genom, vad som kallas, ”diagnostisk objektivisering,” ”diagnostisk objektivisering och tematisk kontroll,” ”diagnostisk objektivisering och upprätthållande av expertrollen,” ”diagnostisk objektivisering och moralisk oskuld” och ”diagnostisk objektivisering och temporal kontinuitet.” Först ska emellertid en kontextuell bakgrund till DAMP-kontroversen ges.

DAMP-kontroversen – en försvenskad strid om ADHD

En av de främsta kritikerna av diagnosen DAMP, skolläkaren Leif Elinder, kom vid ett tillfälle att karaktärisera kontroversen om DAMP som ”en strid på liv och död mellan två falanger” (GP 5/3-2003). DAMP-kontroversen var en utdragen vetenskapsbaserad dispyt vilken var som mest intensiv under åren 2000–2006 och som pågick på flera olika nivåer. På vetenskapsdisciplinär nivå ställdes sociologi mot neuropsykiatri. På förklaringsnivån kom kultur, klass och kön att utgöra en motpol till biologisk determinism. På en moralisk nivå uppstod oenigheter mellan dem som hänvisade till föräldrars ansvar och föräldrars oskuld. På en juridisk nivå sattes en lagstadgad rätt att granska forskning i kontrast till rätten till patientsekretess. På en politisk nivå förekom konflikter mellan programmatiska krav på skolans demokratisering och skolans segregering. DAMP-diagnosen utgjorde vid tiden för kontroversen en kulturell nymodighet och var namnet på allas läppar. Inom massmedia talade man, förutom om DAMP, bland annat om ”damp-människan,” ”damp-kulturen,” ”damp-mam-mor,” ”damp-barn,” ”damp-forskning,” ”damp-symtom,” ”damp-team,” ”damp-konsulenter” och ”damp-teorin.” Bland ungdomarna använde man uttryck som ”damp-pig,” ”damp-tempo” och ”damp-varning.”

I svenska medier kan det kontinuerligt sägas ha förekommit en viss schism om neuropsykiatrisk diagnostik (t.ex. Hallerstedt 2006). Det finns emellertid en viktig skiljelinje mellan den tidsperiod som här sätts i centrum, åren 2000–2006, och tiden på 1990-talet. Med ett mindre antal kritiska aktörer (t.ex. Börjesson 1999) utgjorde de tidigare meningsutbytena främst en intern medicinsk angelägenhet. Vredgade patienter kunde framföra att deras neuropsykiatriska problematik beskrivits bristfälligt av läkare som sedan svarade på angreppen. Samtidigt formulerades de professionellas egen diagnoskritik ofta i medicinska facktidsskrifter som Läkartidningen och Medicinsk tidskrift (t.ex. Ekström 2012). Vid millennieskiftet inträffar en förändring. Det är vid denna tid som sociologen Eva Kärfve, på kultursidan i Sydsvenskan, kommer att diskutera den vetenskapliga giltigheten och de praktiska konsekvenserna av DAMP. Med Kärfves kritik inleds en kontrovers i massmedia som även engagerar den breda allmänheten. Först under 2006 finner vi indikationer på att motsättningarna om DAMP avtar med färre debattinlägg om diagnosen. DAMP-kontroversen har i omfattning och intensitet heller inte upprepats av senare diskussioner.

Tabell 1

Proportionen tidningsartiklar som handlar om DAMP samt DAMP och ADHD (n=778)

Handlar enbart om diagnosen DAMP	37.4%
Handlar både om diagnoserna DAMP och ADHD	62.6%
Totalt	100%

Som kan utläsas av tabellen ovan omfattar DAMP-kontroversen i massmedia inte enbart DAMP utan också diagnosen ADHD. Även om det under den studerade perioden förekommer artiklar som uteslutande hänvisar till DAMP (37.4%) är det vanligare att man sätter fokus på DAMP tillsammans med ADHD (62.6%). I tidningsmaterialet är konstruktionerna DAMP/ADHD och ADHD/DAMP typiska. Snedstreckat blottlägger det viktiga faktumet att DAMP och ADHD genomgående används som terminologiskt synonyma eller utbytbara med varandra. När fem ledande psykiatriska experter, i en samförfattad debattartikel, ska klargöra vad DAMP innebär framhålls därför diagnosens nära släktskap med ADHD-begreppet (GP 9/9-2000). Vid ADHD har man "stora svårigheter vad gäller uppmärksamhet, aktivitetsreglering, ut hållighet och impuls kontroll" vilket också gäller för DAMP, som därtill utmärks av "svårigheter att kontrollera motorik och samordna sinnesintryck." Samtliga personer med DAMP lider följaktligen definitionsmässigt också av ADHD (se även Socialstyrelsen 2002:37–38).

Vad beträffar DAMP-diagnosens auktoritet som tillståndsbedömning bör man skilja på en tidig period, 2000–2001, och en senare, 2002–2006, i kontroversen. I den tidiga fasen understryker de psykiatriska experterna, såsom man gjort under 1990-talet, att DAMP är ett av de viktigaste förebuden till allvarlig psykisk sjukdom och psykosocial missanpassning för både barn och vuxna (GP 9/9-2000). I den senare fasen kommer DAMP-diagnosen att förlora denna roll. Socialstyrelsen (2002) publicerar då ett styrande kunskapsdokument som istället rekommenderar att ADHD begagnas som generell beteckning. DAMP-diagnosen, vilken används i Sverige och Danmark samt i mindre utsträckning i Norge och England (t.ex. Hjärne 2006), presenteras i dokumentet som en underkategori till det mer internationellt accepterade ADHD-begreppet. Trots Socialstyrelsens agerande kunde emellertid inte DAMP-kontroversen stängas (jfr Brante och Norman 1995). Ett viktigt skäl är härvidlag den DAMP-praktik som redan vuxit fram i skola, vård och försäkringssystem och där ADHD-begreppet spelar en mindre roll (jfr t.ex. Hjärne 2006). Mer allmänt måste vi räkna med en fördröjningseffekt i det kollektiva svenska medvetandet där främst termen DAMP, och inte ADHD, etablerats. *DAMP-kontroversen kom därför under de kommande åren, liksom tidigare, att förbli den form som motståndet mot ADHD och dess roll som folkhälso problem skulle ta i Sverige.*

I denna artikel presenteras tesen att massmedia fungerat som en ideologisk arena som gynnat språkrören för DAMP-diagnosen under kontroversen. Skälen till att det-

ta inte synliggjorts tidigare (se t.ex. Svenaeus 2013; Ekström 2012; Gornall 2007) är flera och bottnar i svårigheter med att utläsa någon tydlig orientering i massmedias agerande. Kontroversens tidliga utsträckning – den kom redan under sitt aktuella förlopp att kallas ”en av landets mest segslitna vetenskapliga konflikter” (SvD 12/5-2004) – ger omedelbart stöd åt föreställningen att massmedia handlat opartiskt och öppet. Att kritikerna av DAMP under lång tid fått plats att göra sina röster hörda bekräftar med andra ord att någon bias inte förekommit. På individnivå styrks vidare denna bild av att meningsskiljaktigheterna mellan Eva Kärfve och psykiatrikern Christopher Gillberg, som var kontroversens huvudpersoner, enbart kunnat fortgå om båda fått inflytande inom massmedia. Inom psykiatrikerkåren kom man också kontinuerligt att anse sig vara missgynnad. Psykiatriker talade om ”den flathet” som finns i mediavärlden när man ger Eva Kärfve ”precis hur mycket utrymme som helst” (GP 9/9-2000). Slutligen utspelades under DAMP-kontroversen flera spektakulära konflikter varav en skulle resultera i förstörelsen av det svenska forskningsmaterialet om DAMP. Detta underbygger ytterligare upplevelsen att diagnosens kritiker fått betydande möjligheter att yttra sig.

Diagnostisk objektivering

Massmedias förutsatt neutrala, eller rentav kritikervänliga, roll kan emellertid problematiseras med utgångspunkt från de olika genrer som kritiker och språkrör fått tillgång till när man positionerat sig under DAMP-kontroversen. Som tidigare nämnts är det sociala tillträdet till *nyhetsgenren* centralt då det möjliggör andra anspråk på kunskap än vad som är fallet inom *debattgenren*. Det är inom nyhetsgenren som faktagruppen i massmedia äger rum (jfr Fairclough 2001; Börjesson 1999). I nedanstående tabell presenteras en kvantitativ undersökning som belyser hur attityderna till DAMP-diagnosen fördelats på nyhets- respektive debattsidorna under kontroversen. Legitimerande artiklar uttrycker att människor lider av DAMP. Ifrågasättande artiklar uttrycker sociala, psykologiska, pedagogiska, moraliska eller andra alternativa tolkningar till att människor diagnosticeras med DAMP. Legitimeringen/Ifrågasättandet kan vara uttalat eller outtalat, avse olika ämnesområden och röra DAMP-diagnosen som sådan eller den befolkningsmängd som lider av DAMP.

Tabell 2

Attityd till DAMP-diagnosen på nyhets- och debattsidorna (n=778)

Attityd	Genre		Totalt
	Nyhetsartikel	Debattartikel	
Ifrågasätter DAMP som diagnos	6.1%	44.3%	20.8%
Legitimerar DAMP som diagnos	68.6%	43%	58.8%
Uttalar sig inte/Oklart ställningstagande	25.3%	12.7%	20.4%
Totalt	100% (478)	100% (300)	100% (778)

Tabellen demonstrerar att språkrören för DAMP haft ett större utrymme att uttrycka sin uppfattning. Totalt legitimerar 58.8% av samtliga artiklar DAMP-diagnosen medan 20.8% ifrågasätter diagnosen. I tabellen redovisas också artiklar som kodats som ”Uttalar sig inte/Oklart ställningstagande” vilka anger att otydligheter i attityd förekommer. Detta är en kategori som vi i kommande resultatredovisningar ska bortse ifrån för att tydligare kunna urskilja mönster i materialet. Som vi vidare kan se är andelen debattartiklar som ifrågasätter respektive legitimerar DAMP-diagnosen jämnt fördelad under perioden. Det är t.o.m. en liten övervikt för de kritiska artiklar som publicerats (44.3% jämfört med 43%). Däremot framkommer en betydande skillnad när vi undersöker nyhetssidorna, där andelen artiklar som legitimerar DAMP-diagnosen är 68.6% medan 6.1% av nyhetsartiklarna är ifrågasättande. I faktiska tal är 328 nyhetsartiklar legitimerande och 29 ifrågasättande. Undersökningen ger belägg för förekomsten av en genrestratifiering. Medan DAMP-diagnosens språkrör systematiskt fått tillgång till nyhetsgenren har kritikernas utrymme begränsats till debattgenren.

Påståendet att det föreligger en systematisk orättvisa föranleder att problemet med så kallad ”success rate” beaktas. I ett redan redigerat material (vilket tidningsmaterialet är) kan vi exempelvis inte veta hur många individer som faktiskt försökt, men inte fått tillträde att debattera i massmedia. Även om vi inte känner till omständigheterna utanför materialet finns det dock tillgång till data om journalistkåren vilket kastar visst ljus över frågan. Journalisten utgör ju den aktör som genre-formar och genre-selektar artiklar i massmedia. Därför undersöktes samtliga ifrågasättande och legitimerande artiklar om DAMP-diagnosen som journalister författat (n=427). Med detta underlag beräknades andelen ifrågasättande artiklar i relation till genre. Resultatet visar att det är drygt sex gånger (6.2) vanligare att de debattartiklar journalister författar ifrågasätter DAMP-diagnosen, än vad det är att nyhetsartiklarna (som samtliga författats av journalister) ifrågasätter DAMP-diagnosen. Detta förstärker tesen att det förekommer en genrestratifiering.

På debattsidorna framträder under DAMP-kontroversen Eva Kärfve som en centralfigur. Redan under senhösten 1999 deltar hon, i vad som kommer att utgöra upprinnelsen till kontroversens utbrott, i en debatt med psykiatrikern Sten Levander om

beläggen för hjärnskador hos DAMP-diagnosticerade (SDS 18/11-1999). Kärfve ska i ett senare sammanhang konkludera att ”vetenskaplig argumentation är uppenbarligen inte en neuropsykiatrisk gren” (GP 22/10-2000). Hon har då hunnit med åtskilligt fler meningsutbyten med psykiatriker och medverkat till att väcka en kritisk opinion mot DAMP-diagnosen. Denna rörelse förstärks ytterligare av Kärfves kommande debatter med journalister, föräldrar till drabbade barn och diagnosticerade.

Viktigt för DAMP-kontroversens intensifiering är även Kärfves bok *Hjärnspöken – DAMP och hotet mot folkhälsan*. Boken publiceras parallellt mellan replikskiftena i september månad år 2000. Titeln utgör en parafraisering på en programmatisk deklARATION från Christopher Gillberg, som är professor i neuropsykiatri och ledande svensk forskare på ämnesområdet. Gillberg hade framfört uppfattningen att DAMP utgör ”Sveriges största hot mot folkhälsan” och att vård- och utbildningsinstitutioner behöver omorganiseras för att fånga upp de drabbade (DN 20/3-1997). *Hjärnspöken* kommer att recenseras i samtliga av de åtta dags- och kvällstidningar som ingår i denna studie. I granskningarna kan det framhållas att bokens idéer är kontroversiella. Det uttalas också att det inte finns anledning att acceptera allt som står i den (SvD 14/9-2000). Bedömningarna är emellertid framförallt uppskattande. En neuropsykologisk fackexpert uttrycker exempelvis sitt tydliga bifall: ”Jag instämmer i hennes grundläggande kritik av de neuropsykiatriska diagnosernas begreppsmässiga svagheter och av deras alltmer tygellösa tillämpningar” (SDS 5/10-2000). Typiskt är vidare att de journalister som avger omdöme om *Hjärnspöken* anser den vara en socialpolitiskt viktig bok med angelägna spörsmål om neuropsykiatriens ökade inflytande i samhället. I flera av recensionerna lyfts även Kärfve fram som en föredömlig forskare:

Är det något det här lilla landet saknar så är det forskare och lärda som använder sin kompetens i samhällsdebatten. De flesta som gör utspel prålar bara med sin auktoritet för att prängla ut diverse ideologiskt mischmasch. Därför känns det extra lustfyllt att ta del av hur sociologen Eva Kärfve med vetenskaplig brio angriper DAMP-bluffen (GP 24/9-2000).

Jämsides med att DAMP-diagnosen utsätts för kritik i den offentliga debatten pågår ett förlopp på nyhetssidorna vilket inte alls gör något väsen av sig. Skeendena här blottlägger istället en utestängning av kritiken. *Inom nyhetsgenren och dess privilegierade kunskapsanspråk framställs DAMP som fakta. Utan krav på argumentation informeras att barns och vuxnas hälsoproblem är en objektiv neuropsykiatrisk verklighet.* Ett uttryck för den diagnostiska objektiveringen är att DAMP naturaliseras och beskrivs som en materiell realitet som kan avläsas i människors kroppar och rörelser (jfr Moscovici 2008[1961]). Att lida av DAMP jämföras med att lida av fysiska åkommor som ”allergi eller nedsatt syn” (GP 27/1-2003), ”diabetes” (DN 9/5-2001), ”ett osynligt handikapp” (NA 2/10-2004) eller ”ett funktionshinder” (EXP 31/1-2006) i paritet med att vara rullstolsbunden. Objektiveringen framträder också i den informerande visuella kommunikation som fyller nyhetsartiklarna (jfr Fairclough 2001). Påståenden om DAMP redovisas som obestridliga genom an-

vändningen av rutor, rubriker och bilder. En artikel (EXP 17/11-2001) handlar om en kvinna i 30-årsåldern med neuropsykiatriska svårigheter. Under en rubrik med stora bokstäver där det står "FAKTA/DAMP/ADHD" bifogas i artikeln en informationsruta:

Diagnosen DAMP innebär en kombination av olika problem. Svårigheter med koncentrationen, klumpig motorik och inlärningsproblem är vanliga. Många har dyslexi. DAMP står för dysfunktion i fråga om aktivitetskontroll, motorik-kontroll och perception. Tidigare användes termen MBD. I USA dominerar begreppet ADHD ("Attention Deficit Hyperactivity Disorder"). Enligt svenska studier har drygt fem procent av barnen i sex-sjuårsåldern DAMP. Svår DAMP förekommer hos ungefär en och en halv procent.

Ett annat signum på objektiveringen av DAMP-diagnosen utgör omdiagnosticeringarna av personer med traditionella psykiatriska avvikelser. Detta gäller exempelvis dem vars problem tidigare beskrivits med diagnostiska termer som psykopati, bipolär störning, ångesttillstånd, borderline, depression, schizofreni och narcissism. Vad forskningen visar är att det förekommer mångtaliga fall som felbedömts och egentligen lider av DAMP/ADHD (DN 11/6-2006). DAMP-diagnosen går att ställa på personerna genom att tillämpa den nyvunna kunskapen om "bokstavs barn" och "bokstavsvuxna" (HD 24/4-2006).

Vanligt i nyhetsreportagen är slutligen successtorys (jfr Börjesson 1999). Det handlar om framgångshistorier om de diagnosticerades liv som intygar att DAMP är en biografisk verklighet. I en av berättelserna (SDS 20/10-2000) beskrivs en vuxen kvinna, Chasmine, som lidit av psykiska problem under hela sitt liv. Chasmine har genom sitt trotsiga humör och svårigheter att sköta vardagliga sysslor kommit att uppfattas, både av sig själv och andra, vara jag-svag och emotionellt omogen. Så är dock inte fallet längre: "Idag vet Chasmine att hon har DAMP. Sedan hon fick diagnosen och började medicinera bedöms hon av sin läkare som känslomässigt stabil och välfungerande." Chasmine bekräftar även själv läkarens utlåtande. Insikten att hon lider av DAMP skildras i artikeln som en epifanisk upplevelse, vilken innebär vändpunkten till ett nytt liv (jfr Hellberg 2006).

Diagnostisk objektivering och tematisk kontroll

Ovan har det givits en första inblick i materialet med empiriska belägg för, och illustrationer av, genrestratifieringen. För att fördjupa förståelsen av genrestratifieringens uttryck och effekter kan vi även undersöka hur man inom massmedia behandlat de teman som förekommer i kontroversen. Då vi här är intresserade av hur motståndet mot DAMP-diagnosen hanterats, kan det konstateras att det totalt förekommer sju teman i tidningsmaterialet där man riktat kritik mot diagnosen. Med DAMP-kritiken som utgångspunkt ska vi börja med att beskriva dessa teman. Sedan studeras det genomslag som kritiken fått på nyhets- och debattsidorna.

Inledningsvis har vi temat *DAMP och vetenskaplig hållbarhet*. Det innefattar frå-

gor om det forskningsstöd som finns för DAMP-diagnosen. En vanlig kritik berör vad som uppfattas vara orimliga psykiatriska prognoser om hur många barn som lider av DAMP. Det framförs att psykiatrikernas bedömningar varierar mellan 4% och 10% av barnen med konsekvenser för hundratusentals svenska pojkars och flickors framtid. Faran i psykiatrikernas prognoser förstärks också av att det anses saknas forskningsbevis för att DAMP-diagnosen uppkommer genom hjärnskador. Kritiker framför att faktiskt avläsbara deformiteter på hjärnan, hos exempelvis cp-skakade och offer för skullskador, ger helt andra symtombilder än oregerlighet, uppmärksamhetsstörningar och motorisk oro. Vidare anser kritiker att sociokulturella miljöbetingelser bättre kan förklara DAMP/ADHD-liknande beteenden. Barnens omgivning, både i hem och skola, när det gäller över-stimulans, uppskruvat tempo, hög ljudnivå och långvarigt tittande på flimrande televisions- och dataskärmar, lyfts fram. Dessutom pekar man på att DAMP-diagnosen både är klass- och könsrelaterad och företrädesvis berör pojkar/män ur socialgrupp tre.

Ett annat tema är *DAMP och medicinering* och handlar om användningen av psykofarmaka. Kritiker varnar här för att det förekommer en accelererande användning av DAMP-mediciner hos barn vilket riskerar att skada delar av en växande generation. Som stöd för sin oro pekar kritiker på att DAMP-preparat som Ritalin och Concerta är narkotikaklassade, innehåller amfetamin och ger allvarliga biverkningar. Dessutom framför man att medicineringen skapar ett beroende. Utagerande barn och ungdomar som inte lärt sig att uttrycka sina känslor och har dålig kontakt med vuxna kan förledas in i ett missbruk. Roten till det onda, understryker kritiker, ligger i att allmänläkare och psykiatriker lättvindigt skriver ut medicinerna. Samtidigt framhäver man att det finns betydande ekonomiska intressen hos läkemedelsföretagen att barn och vuxna medicineras. Bekräftelse på detta får man bland annat av att den neuropsykiatriska intresseorganisationen Attention ses sponsras av läkemedelsföretagen Eli Lilly, Janssen-Cilag, Pfizer och Bristol-Myers Squibb Company.

Ytterligare ett tema är *DAMP och skolan* vilket särskilt behandlar utbildningsfrågor inom grundskolan. Kritiker framför i detta sammanhang att DAMP-diagnosticeringen medför en segregering av eleverna. Istället för att upprusta skolan, i syfte att säkerställa att samtliga elever ska få plats, placeras diagnosticerade barn vanligen i särskilda skolor eller undervisningsgrupper där de utestängs från den gängse skolgången. Kritiker menar också att nedskärningarna i skolan strukturellt hänger samman med att bråkiga och rastlösa elever kan diagnosticeras med DAMP. Utvecklingen i skolan, framhåller man, har utmynnat i längre skoldagar, sämre fritidshem, större barn- och elevgrupper, tröttare och nerkörda lärare och en orealistisk kravbild på eleverna. Detta drabbar särskilt barnen från studieovana familjer menar man. Kritik riktas också mot att elever i behov av extra stöd i skolan måste få en DAMP-diagnos, som man uttrycker det, för att erbjudas den hjälp som man enligt lagstiftningen redan har rätt till.

Vidare finner vi temat *DAMP och sjukvården*. Detta sätter fokus på organisationen av och inriktningen på vårdarbetet. Här anför kritiker att det inte finns några gemensamma riktlinjer inom vården för hur en DAMP-utredning ska göras. Det saknas också, menar man, rekommendationer för vilken behandling som ska ges. Följden är,

enligt kritiker, att bedömningarna av vad som är normalt spring i benen, slarv och ouppmärksamhet varierar i landet. Bostadsorten kan därför helt avgöra om barn och vuxna diagnostieras med DAMP. Problemet förvärras vidare, framhåller kritiker, av att vårdens metoder för att fastställa DAMP är bristfälliga. DAMP sägs vara en medicinsk åkomma. Ändå baseras DAMP-diagnosen, konstaterar man, enbart på bedömningar av beteendet utan att diagnosen går att avläsa i t.ex. ett blodprov eller med en hjärnmagnetkamera. Mot denna bakgrund framförs också kritik mot den neuropsykiatriskt orienterade omorganisation av vårdapparaten som äger rum. På bekostnad av människor med svår psykisk sjukdom, menar kritiker, läggs allt större vårdresurser med orätt på att utreda diskutabla problem med DAMP/ADHD.

Ett annat tema utgörs av *DAMP och biografiska erfarenheter*. Det är inriktat på upplevelser av att leva med DAMP till vardags och i arbetslivet. Från kritiker framförs att DAMP-diagnosen medför en stämpling. Barn som får diagnosen erfar, anser man, att de livsproblem som förekommer beror på dem själva. Pojkar och flickor med DAMP nedvärderar därför det egna jaget och ser sina tankar, känslor och beteenden som avvikande. Eftersom diagnosen vidare är oåterkallelig, man blir inte friskförklarad från DAMP, cementeras skammen och mindervärdet till att bli en livslång upplevelse av att vara utanför. Kritiker lyfter även fram andra negativa konsekvenser som följer av den utpekade stämplingen. Barnet kan, hävdas det, utsättas för mobbning och social isolering beroende på sin diagnos. Dessutom sjunker omgivningens förväntningar på barnets möjligheter att utvecklas och självständigt klara av saker. Senare i livet som vuxen, menar kritiker, utgör DAMP-diagnosen ett hinder när man är arbetssökande, tecknar försäkringar eller önskar ta körkort.

Vidare har vi temat *DAMP och kriminalitet*. Det fokuserar på våldsbrott och sexuella övergrepp relaterade till diagnosen. En känslig fråga som kritiker riktar in sig på gäller psykiatrikers påstående att barn som lider av DAMP, har en biologiskt given benägenhet att vara sexuellt utåtagerande och uttala sexuellt vågade saker. Enligt psykiatrikerna kan barnen därför anklaga familjemedlemmar för sexuella övergrepp trots att sådana inte har begåtts. Samtidigt framför psykiatriker att barn med DAMP löper en större risk än andra barn att utsättas för verkliga sexuella övergrepp. Kritiker hävdar att sammankopplingen av incestanklagelser med barns konstitutionella benägenhet att ljuga är moraliskt betänklig. Vi lever, sägs det, i en pedofil tid då barn ohämmat kan sexualiseras på en offentlig scen. Dessutom menar kritiker att psykiatrikernas resonemang är ohållbara. Det är exempelvis uppväxten i dysfunktionella familjer och inte genetiken som förklarar den större frekvensen av sexuella övergrepp på barn med DAMP, framhåller man.

Slutligen finner vi temat *DAMP och juridiska spörsmål*. Det inbegriper de forskningsetiska frågor som uppkommit i samband med diagnosen. Av särskild betydelse utgör här den händelse då tre medlemmar ur Christopher Gillbergs forskargrupp, i maj 2004, förstör 22 hyllmeter med forskningsdokument om barn med DAMP. Detta sker efter att kritiker upprepade gånger givits rätt av domstol att granska materialet. Från kritikerhåll misstänker man oegentligheter relaterade till den så kallade Göteborgsstudien från 1977 där ett hundratal sjuåriga barn undersöktes för DAMP. An-

klagelserna för forskningsfusk berör de fem uppföljningsstudier som gjorts av barnens framtid tills dessa blivit 22 år gamla. Det pekas på att bortfallet i studierna är ytterst lågt. Medan runt 30–70% av deltagarna normalt hoppar av i medicinska populationsstudier är bortfallet endast omkring 10% i den sista uppföljningsstudien. Dessutom framförs det att antalet deltagande barn med tiden stiger, vilket ytterligare tyder på att DAMP-forskare tagit med nya barn i studierna. En annan förebråelse gäller att barnen med DAMP som äldre inte visar sig vara mer deprimerade än kontrollgruppens barn utan DAMP. Eftersom depression senare i livet hävdas vara relaterat till DAMP strider det mot DAMP-teorin. DAMP-forskare påstås ha tagit bort variabeln depression från analysen när det motstridiga resultatet framkommit. Vidare pekar kritiker på att Christopher Gillberg aldrig fördömer sina medarbetares handlande att förstöra forskningsmaterialet. Detta tas också som intäkt på att felaktigheter begåtts.

Som vi sett ovan har det förekommit omfattande kritik mot DAMP-diagnosen. Vi ska nu studera vilket utrymme som kritiken av DAMP-diagnosen kom att tilldelas för vart och ett av nämnda teman på nyhets- och debattsidorna. Resultatet redovisas i tabell 3 nedan. Baserat på samtliga ifrågasättande och legitimerande artiklar i tidningsmaterialet, anger procenttalen andelen artiklar som ifrågasätter DAMP-diagnosen. Inom parentes redovisas antalet artiklar som ifrågasätter och legitimerar DAMP-diagnosen.

Tabell 3

Attityd till DAMP-diagnosen på nyhets- och debattsidorna inom varje tema (n=619)

Tema	Genre	
	Debattartikel (262)	Nyhetsartikel (357)
DAMP och skolan	59.5% (22/15)	10.8% (9/74)
DAMP och juridiska spörsmål	57.4% (35/26)	28.6% (8/20)
DAMP och vetenskaplig hållbarhet	57.3% (47/35)	10.5% (8/68)
DAMP och medicinering	55.8% (24/19)	9.7% (3/28)
DAMP och sjukvården	25% (3/9)	1.5% (1/65)
DAMP och kriminalitet	25% (1/3)	---- (0/18)
DAMP och biografiska erfarenheter	5.9% (1/16)	---- (0/43)
Övriga	---- (0/6)	---- (0/12)

Resultatet visar att kritiker av DAMP-diagnosen dominerar fyra teman på debattsidorna. Störst utrymme får man att ifrågasätta aspekter som rör temat ”DAMP och skolan” (59.5% av debattartiklarna författas av kritiker medan således 40.5% av debattartiklarna författas av diagnosens förespråkare). Därefter kommer ”DAMP och juridiska spörsmål”

(57.4%), ”DAMP och vetenskaplig hållbarhet” (57.3%) och ”DAMP och medicinering” (55.8%). Den tydligaste tendensen i undersökningen är att språkrören för DAMP-diagnosen givits ett större utrymme på nyhetssidorna. Dominansen gäller inte endast ett särskilt tema utan samtliga av de teman som förekommer på nyhetssidorna. Även det på debattsidorna mest kritikerdominerade temat ”DAMP och skolan” motsägs tydligt av behandlingen på nyhetssidorna (andelen artiklar som är ifrågasättande sjunker här från 59.5% till 10.8%). Inom temana ”DAMP och biografiska erfarenheter,” ”DAMP och kriminalitet” och ”Övriga” förekommer enbart nyhetsartiklar som legitimerar DAMP-diagnosen.

Undersökningen ger belägg för att tala om en *tematisk kontroll*. Begreppet avser ett företräde att etablera common-sensekunskap i samhället. Trots att massiv kritik riktas mot DAMP-diagnosen medför den tematiska kontrollen en effektiv utestängning från nyhetssidorna. Oberoende av vilket tema kritikerna anknyter till hindras de argument som förs fram i debatten från tillträde till faktaproduktionen inom massmedia. Naturaliseringen, den informerande visuella kommunikationen, omdiagnosticeringarna och successtorys bidrar till att den diagnostiska objektiveringen förankras inom vart och ett av ämnesområdena. Vidare alstrar dessa mångdimensionella neuropsykiatriska fakta i massmedia vad Moscovici (2008[1961]) kallar ”amatörvetenskapare” i vardagslivet. I likhet med de psykoanalytiskt orienterade människor som Moscovici studerade under 1950-talet, finner vi nu neuropsykiatriskt informerade individer som införlivat en ny vetenskapsbaserad representation av verkligheten. Dessa individer sprider de massmediala rönen vidare i sina möten med vänner, familj och arbetskamrater. De medverkar även till att göra den främmande diagnostiska terminologin bekant för gemene man genom att integrera den med rådande värderingar, idéer och praktiker. Det kommer efter hand att tillhöra allmänbildningen att känna till och identifiera tecken på DAMP bland befolkningen. Den tematiska kontrollen bidrar därför på ett grundläggande sätt till att neutralisera kritikernas ifrågasättanden och möjligheter att påverka opinionen.

Diagnostisk objektivering och upprätthållande av expertrollen

Så här långt i analysen har vi belyst hur genrestratifieringen inom massmedia skapat betingelser för diagnostisk objektivering och en därmed associerad tematisk kontroll. Vidare är det även viktigt att rikta uppmärksamhet mot de aktörer vars auktoritet måste bevaras för att kunskapsanspråken på DAMP-diagnosen ska garanteras. I tabell 4 redovisas en undersökning om det utrymme som tilldelats aktörerna som yttrat sig på nyhetssidorna och författat artiklar på debattsidorna under DAMP-kontroversen.

GENRESTRATIFIERING OCH MASSMEDIAS NEUTRALISERING

Tabell 4

Aktörer som yttrat sig i nyhetsartiklar och författat debattartiklar om DAMP-diagnosen (n=778)

Aktörer	Genre		Totalt
	Nyhetsartikel	Debattartikel	
Psykiatriker	23.2%	7.3%	17.1%
Journalist	0.6%*	32.3%	12.9%
Anhörig till diagnosticerat barn	10.3%	9.3%	9.9%
Myndighetsperson	13.4%	2.7%	9.3%
Företrädare för intresseorganisation	10.3%	3.7%	7.7%
Diagnosticerad med DAMP	6.9%	3%	5.4%
Läkare verksam utanför psykiatrin	2.5%	9.3%	5.1%
Sociolog	3.8%	6.3%	4.8%
Lärare	2.5%	4.7%	3.3%
Vårdpersonal	4%	2%	3.2%
Politiker	4.2%	1%	3%
Psykolog	1.5%	3%	2.1%
Rektor	2.5%	0.3%	1.7%
Författare/konstnär	1.5%	1.3%	1.4%
Pedagog	0.8%	0.3%	0.6%
Övriga	12%	13.5%	12.5%
Totalt	100% (478)	100% (300)	100% (778)

*Journalisten författar en nyhetsartikel om en annan journalist.

I tabellen inkluderas de 15 aktörer som får störst utrymme att komma till tals under DAMP-kontroversen. Undersökningen visar att psykiatriker utgör den aktör som på nyhetssidorna mest frekvent ges plats att uttala sig om DAMP-diagnosen (23.2% av nyhetsartiklarna). Andra vetenskapliga experter på området för psykosocial ohälsa – sociologer (3.8%), psykologer (1.5%) och pedagoger (0.8%) – tilldelas ett mindre utrymme. En framträdande roll har på nyhetssidorna vidare myndighetsperson (13.4%) (med myndighetsperson avses t.ex. personal inom Socialstyrelsen, domstolar och vissa kommunalt anställda). Även företrädare för intresseorganisation (10.3%) (här ingår främst organisationen Attention) och anhörig till diagnosticerat barn (10.3%) ges utrymme. En motsvarande undersökning på debattsidorna visar att journalister är den aktör som författar flest debattartiklar (32.3%). Därefter kommer läkare verksam utanför psykiatrin (9.3%), anhörig till diagnosticerat barn (9.3%), psykiatriker (7.3%)

och sociolog (6.3%). I kategorin "Övriga" ingår aktörer med ett mindre massmedialt utrymme. Det gäller i typfallet andra vetenskapliga aktörer, aktörer med särskilda identifikationer eller samförfattade artiklar som involverar aktörer med olika professionell tillhörighet.

I nyhetsrapporteringen dominerade psykiatrikerna. Psykiatriker informerade här att det råder en omfattande undermedicinering av de neurologiskt funktionshindrade (SvD 27/10-2000). Likaså meddelades det att psykiatriker tagit emot priser (t.ex. Philips Nordic Prize) och finansiella bidrag för framsteg i forskningen inom det neuropsykiatriska området (GP 7/12-2004). Vilken betydelse har emellertid det faktum att psykiatrikerna och inte andra vetenskapliga aktörer fått agera som dominerande informationskälla på nyhetssidorna? En viktig konsekvens är att detta upprätthållit psykiatrikernas auktoritet som vetenskapliga experter under DAMP-kontroversen. Detta faktum blir tydligt när vi granskar händelserna på debattsidorna.

Som vetenskapare tillhörande den prestigefyllda medicinska fakulteten förväntas av psykiatrikerna ett handlande som signalerar objektivitet, klarsynthet, balans och ett gott omdöme. Från kritikerhåll framförs dock att dessa beteendeförväntningar inte alls blir uppfyllda. Psykiatriker, säger man, använder sig av personangrepp. Exempelvis framför kritiker att man felaktigt anklagas för att tillhöra scientologin (AB 25/6-2002). Man uttrycker också att psykiatriker kan patologisera dem som ifrågasätter DAMP (DN 24/5-2005). Vidare hävdar kritiker att psykiatriker ger uttryck för auktoritetsdemonstrationer. Till exempel försöker psykiatriker att få Eva Kärfve avskedad från hennes anställning på Lunds Universitet (SDS 25/10-2000) och Leif Elinder från hans tjänst inom Uppsala kommun (DN 24/5-2005). Detta istället för att försvara DAMP-diagnosens legitimitet med vetenskapliga argument, menar man. En regementsläkare som engagerar sig i DAMP-kontroversen kommenterar nedan föresatsen att entlediga Eva Kärfve från hennes anställning på universitetet (GP 11/11-2000):

De [psykiatrikerna] ifrågasätter hennes stil [Eva Kärfve], men man kan i alla fall med lätthet konstatera att hon sannerligen inte använder sig av de följande orden, som hennes belackare använder mot henne – observera deras sakliga och "vetenskapliga" stil och tillika högst intellektuella signatur (originalton): "ursinnig, omogen, svammel, okunnig, uppenbara överdrifter, lögnar, givetvis fel, text som hon inte begriper, föraktar föräldrar, ohederlig, brott, hat, personförföljelse, ärekränkning, drar skam över universitetet, vansinnesfärd mot avgrunden – det vetenskapliga självmordet, smutskasta, förvanska, misskreditera, marginalisera, demonisera, falskhet, hatkampanj, juridiskt klandervärt, osmaklig, grovt förtal ..." Ojoj, så många ursinnigt starka ord! Så osmakligt och otyglat de misskrediterar och demoniserar en sociologidocent som inte delar deras syn – och vågar säga det! Det liknar grovt förtal av Eva Kärfve – och ärekränkning. Så klandervärt! Allt detta står i bara tre brev av Björn Kadesjö, Sten Levander och Peder Rasmussen riktade till ett 20-tal adressater på universitet, sjukhus och Socialstyrelsen – [brev med vilka] de ironiskt nog vill anklaga Eva Kärfve för osaklighet.

Psykatrikernas strävan att avskeda Kärfve får även en debatterande statsvetare att kalla agerandet för ”fullständigt hårresande” (SDS 15/11-2000). Parallellt uttrycker en journalist i en kolumnartikel att psykiatrikerna ”presterat säsongens elegantaste självmål” (SvD 5/11-2000). Kritikernas betänkligheter vad gäller svensk psykiatri förstärks vidare av att inte heller Christopher Gillberg själv anses bry sig om deras invändningar mot DAMP-diagnosen. Istället uppfattas han agera i olika relationsdramer. Ett av dessa involverar skolläkaren Leif Elinder. Det är, skriver Gillberg i en debattartikel, inte Elinders vetenskapliga överväganden som föranlett honom att kritisera DAMP-diagnosen (DN 26/2-2003). Motivet är istället, anges det, ”en personlig vendetta mot mig och min hustru.” Gillberg påstår i artikeln att Elinder många år tidigare varit vän med honom och att Elinder vill hämnas för att han då blivit avvisad i en uppvaktningsfejld om Gillbergs fru. Elinder svarar i ett debattinlägg att Gillbergs påståenden överhuvudtaget inte är förankrade i verkligheten (SvD 11/5-2003). Hans engagemang i debatten beror enbart på att han som läkare oroas av det ökade antalet barn som tilldelas neuropsykiatriska diagnoser.

Den psykiatriska expertisen må ha utsatts för en genomgripande kritik som vetenskapliga företrädare. Avgörande är dock att ifrågasättandena äger rum i insändare, kolumner och recensioner; dvs. på debattsidorna. Detta faktum bidrar till att kritiken tilldelas en lägre epistemologisk status. När psykiatriker anses manifesteras sekterism och hängiven lojalitet till en karismatisk ledargestalt (EXP 22/5-2005) presenteras således inte detta som fakta. Istället är det framförallt frågan om en personlig bedömning och åsikt. På liknande sätt kan kritiker sätta ifråga psykiatrikernas handlande som huvudlöst. ”Är de inte riktigt kloka?” frågar sig exempelvis en journalist i en betraktelse av hur psykiatriker bemött kritiken mot DAMP-diagnosen (AB 11/6-2005). Ifrågasättandena framställs som personliga reflektioner och inte som fakta om psykiatrikernas handlingar.

Samtidigt utestängs kritiken från nyhetsgenren. Uttrycken för den legitimitetskris mot psykiatrin som kan skönjas på debattsidorna förekommer inte alls på nyhetssidorna. Psykiatrikerna dominerar här som informationskälla och behåller kontinuerligt denna position under DAMP-kontroversen. Tilliten till psykiatrikernas expertis underbyggs också ytterligare av stödet från företrädare för intresseorganisationer och anhöriga till diagnostiserade barn. Båda dessa aktörer ges, som tabell 4 visar, ett stort utrymme på nyhetssidorna där de informerar om DAMP-diagnosens realiteter i vardagen. *Genom genrestratifieringen etablerar man inom massmedia därigenom betingelser för att upprätthålla psykiatrikernas auktoritet att beskriva DAMP som en objektiv verklighet.*

Diagnostisk objektivering och moralisk oskuld

I DAMP-kontroversen sätts även frågor om föräldrars moraliska ansvar för sina barn under debatt. Det kommer att uppstå en strid om det goda föräldraskapet som ett, med Durkheims ord (2001[1912]), heligt objekt i samhället. Från kritiker framhålls det att den mor eller far som söker förvandla familjeproblem till frågor om neuropsykiatriska dysfunktioner hos barnet inte tar ansvar i sin föräldraroll. Föräldrarna ägnar idag, pekats det på, allt för lite tid med sina barn. Detta bidrar till att barnen blir oroli-

ga och saknar grundtrygghet (SDS 18/12-1999). Med fokus på vårdnadshavarens ansvar uppmanar kritiker vidare föräldrar att betänka konsekvenserna av att deras barn får en DAMP-diagnos (GP 22/10-2000). De flesta barn uppvisar all dagliga beteendesyntom som de med tiden växer ifrån. DAMP-diagnosen blir istället en bekräftelse på att barnet är mentalt avvikande, hävdar man (AB 26/3-2001). För att rättfärdiga DAMP-diagnosen betonas vidare, framhåller kritiker, ofta vikten av att göra föräldrarna fria från skuldkänslor. En diagnoskritisk psykolog påpekar dock att det är nödvändigt att få skuldkänslor som förälder trots att det är obehagligt. Skuldkänslor är naturligt hos föräldrar som bryr sig om sina barn menar hon (SDS 18/12-1999). En annan klinisk psykolog uttrycker också att det är i skuldbefrielsen för föräldrarna som DAMP-diagnosens egentliga bot ligger (GP 28/4-2001):

Att med hjälp av en diagnos få ”syndernas förlåtelse” är det som i själva verket förklarar att såväl den som är bärare av problemet och omgivningen snabbt mår bättre [...] Jag är helt övertygad om att det är skuld-, skam- och ansvarsbefrielsen som är förklaringen till varför så många – även kemiskt orienterade behandlingsmetoder – fungerar. Jag känner till exempel till flera familjer med ”bokstavs barn” (ADHD, DAMP), som fått det riktigt bra trots att man ”glömt” ta medicinen. Diagnosen blir inträdesbiljetten och den magiska komponenten för att få hjälp. Framför allt är det föräldrarna som känner att de får hjälp med sin egen skuld och skam. Till priset av att deras barn stämplas för livet.

Hur hanterade man på nyhetssidorna kritikernas framhävande av föräldrars moraliska ansvar? På debattssidorna pågår intensiva meningsutbyten. Föräldrar till DAMP-diagnosticerade barn framför att man inte är några dåliga föräldrar som försöker undfly åtagandena mot sina barn. Föräldrarna pekar också på att de upplever sig vara sårade och respektlöst behandlade av kritikernas insändare. I kontrast finner vi på nyhetssidorna få eller inga uttryck för diskussionerna om moraliskt ansvar. *Det beror på att föräldrarna här har tolkningsföreträdare att beskriva familjesituationen.* Detta kan förstås som ett led i den tematiska utestängningen av kritik som tidigare behandlats. Företrädet att tolka yttrar sig emellertid även i föräldrarnas relation till sina DAMP-diagnosticerade barn. Detta belyses i tabell 5 nedan. (Notera att ”Förälder” även kan anges när man är ”Företrädare för intresseorganisation” och ”Diagnosticerad med DAMP” vilket betyder att kategorin här är vidare än ”Anhörig.” Se tabell 4).

Tabell 5

Utrymmet att uttala sig för föräldrar visavi sina DAMP-diagnosticerade barn om familjesituation på nyhetssidorna (n=90)

Föräldern uttalar sig om det DAMP-diagnosticerade barnets familjesituation	Barnet med DAMP-diagnos uttalar sig om familjesituationen	Totalt
87.8%	12.2%	100%

Undersökningen påvisar att det på nyhetssidorna genomgående är föräldrarna som ges utrymme att tala om familjelivet för DAMP-diagnosticerade barn (detta gäller i 87.8% av nyhetsartiklarna). Barn som lider av DAMP får således sällan själva göra sina röster hörda och berätta om hur man känner och behandlas i familjen (12.2%). Orsakerna till att barnen inte får uttala sig kan vara av olika slag. Etiska hänsyn till barnens välbefinnande, men också barnens maktlöshet utgör möjliga bevekelsegrunder. Oavsett orsak är det i sig ett viktigt kunskapssociologiskt faktum att föräldrarna definierar sina barns upplevelser av DAMP. Om vi dessutom bryter ner kategorin föräldrar kan vi också konstatera att det vanligtvis är modern som uttalar sig om barnet (detta gäller i 82.3% av de nyhetsartiklar där föräldrarna har företrädare framför barnet). I mindre utsträckning uttalar sig således fadern (17.7%). Vidare behandlas mer frekvent pojkar med DAMP (75.9% av nyhetsartiklarna som ger information om kön handlar om pojkar). Mindre vanligt är att man sätter fokus på flickor med DAMP (24.1%). Sammanfattningsvis tilldelas under DAMP-kontroversen föräldrar, främst mödrar, ett företrädare att beskriva sina barns, främst söners, familjesituation på nyhetssidorna (jfr Lassinantti 2014:15–16 och 40–41). Betecknande berättar exempelvis modern i ett nyhetsreportage att den ställda DAMP-diagnosen på hennes 11-årige son, David, gav henne förklaringen till ordningen och besvären i familjen (AB 23/7-2000):

Redan från början var han [David] en "Emil" och det dröjde länge innan vi fick klart för oss vad det berodde på. "Är det så här jobbigt att ha barn?" tänkte jag flera gånger, men jag har ju inget att jämföra med så jag trodde att alla föräldrar kände som jag. När diagnosen lindrig DAMP ställdes var det därför på många sätt en lättnad för familjen.

Ett genomgående fokus på nyhetssidorna är, som ovan angivna citat åskådliggör, det lidande som föräldrarna måste utstå. Baserat på föräldrarnas uttalanden om hur svåra barnen med DAMP är att handskas med rapporteras mödrar och fäder vara olycksdrabbade (NA 28/4-2004). Föräldrarna, anges det, måste ta hand om barnen till dess blir mycket gamla. Dessutom styr barnens behov över föräldrarnas fritidsliv. Det informeras också om att föräldrarna inte blir hembjudna till andra familjer över jul och nyår beroende på barnens agerande. Till skillnad från vanliga småbarnsföräldrar, framförs det vidare, har föräldrarna med DAMP-diagnosticerade barn heller ingenstans att vända sig med sina problem. Som en moder till en 15-årig son sammanfattar familjesituationen blir vardagliga händelser stora problem när ens eget barn inte är som alla andra (HD 8/2-2006). Fördenskull beskrivs även det oskäliga skuldbeläggande av föräldrarna som den psykosocialt orienterade barnpsykiatrien givit upphov till (GP 12/8-2004). *På nyhetssidorna utestängs därmed kritiken om föräldrars moraliska ansvar. Fokus förskjuts istället till barnet vars ställning som problembärare med DAMP skildras som en objektiv verklighet.* Det finns familjeforskning där föräldrars uppfostransstil anges kunna förklara barns svårigheter med aktivitet, impulsivitet och uppmärksamhet (se Öngel 2006 för en översikt). Denna forskning, som särskilt belyser betydelsen av anknytningsmönster och psykiska påfrestningar i familjen, är obefintligt representerad i massmedias nyhetsrapportering om barn med DAMP.

Diagnostisk objektivisering och temporal kontinuitet

Att DAMP-kontroversen pågick under flera år aktualiserar avslutningsvis frågan om den diagnostiska objektiveringen av DAMP är kontinuerlig eller varierar över tid. Mot denna bakgrund gjordes en fördjupande undersökning av attityderna på nyhetsidorna för varje år under kontroversen (tabell 6). Baserat på samtliga legitimerande och ifrågasättande nyhetsartiklar i tidningsmaterialet, anger procenttalen andelen nyhetsartiklar som legitimerar DAMP-diagnosen. Inom parentes redovisas antalet legitimerande och ifrågasättande nyhetsartiklar.

Tabell 6

Attityd till DAMP-diagnosen på nyhetssidorna över tid (n=357)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
95%	88,9%	97,6%	95,4%	88,5%	77,3%	86,7%
(115/6)	(64/8)	(41/1)	(42/2)	(23/3)	(17/5)	(26/4)

Resultatet visar att man på nyhetssidorna varje år under kontroversperioden mer frekvent legitimerar DAMP än vad man ifrågasätter diagnosen. Under 2002 finner vi den högsta andelen nyhetsartiklar som legitimerar DAMP (97.6%) och 2005 den lägsta andelen (77.3%). Tendensen från 2005 håller dock inte i sig och 2006 stiger återigen andelen legitimerande nyhetsartiklar (86.7%). Vi kan därför tala om en temporal kontinuitet i den diagnostiska objektiveringen av DAMP. Samtidigt ser vi att allt färre legitimerande nyhetsartiklar om DAMP publiceras över tid och särskilt under kontroversens senare år. DAMP-diagnosen fasas ut för att i överensstämmelse med Socialstyrelsens (2002) riktlinjer ersättas av ADHD som generell beteckning.

En viktig konsekvens av DAMP-diagnosens oavbrutna legitimering på nyhetssidorna är den tillhandahållna kontrollen över den massmediala historieskrivningen om DAMP (jfr Berger och Luckmann 1967[1966]). Till skillnad från kritikerna kan därför språkrören nyttja en *ex post facto* bevisföring under kontroversen. Det blir inte bara möjligt att undanhålla negativa fakta utan, vid en senare tidpunkt, även exponera dessa för att bestyrka nya, positiva, fakta. Mot denna bakgrund kan vi förstå en forskare i neurovetenskap som uttalar sig om kunskapssituationen om DAMP i en artikel från år 2000. I artikeln framhålls de tidigare svårigheterna att verifiera förekomsten av hjärnskador och den stora osäkerheten i prognoserna av antalet barn som lider av DAMP-diagnosen (AB 10/12-2000):

I Sverige är det framförallt Christopher Gillberg och medarbetare som forskat kring dessa barn. De har använt benämningen DAMP (Deficits in Attention, Motor Control and Perception). De olika benämningarna [MBD, DAMP och ADHD] visar hur osäkra läkarna varit på att hitta rätt kriterier och hur lite forskningen förstått om bakgrunden.

Företrädare för neuropsykiatri har under 1990-talet kontinuerligt framhållit att barnen med DAMP lider av hjärndysfunktioner och/eller genetiska brister. Här framhålls dock att man befunnit sig i okunskap. Utsagorna av den citerade neurovetenskapliga forskaren blottar att man inte kommunicerat viktig information. Om vi läser vidare i artikeln (AB 10/12-2000) finner vi att uttalandena används för att förstärka anspråken på att det nu förekommer evidens: "De nya forskningsrön som kommit de senaste åren visar emellertid, utan minsta tveksamhet, att det för många barn [handlar om] störningar i hur hjärnan utvecklas." Samma bevisföring skulle också bli möjlig när det gäller förekomsten av DAMP/ADHD-gener. Således informeras det i en nyhetsartikel att tidigare forskningsbelägg för ADHD-gener saknats (GP 23/10-2002): "Hittills har ett fåtal gener som styr bildningen och omsättningen av signalsubstanten dopamin i hjärnan kunnat associeras med ADHD, men effekten av dem har varit liten." I artikeln rapporteras att sökandet efter ADHD-gener nu fått en vändpunkt och att det gjorts en upptäckt på området. En forskargrupp har identifierat en gen som, anges det, med allra största säkerhet relaterar till det vanligaste barnpsykiatriska handikappet, DAMP/ADHD.

Vidare har representanter för neuropsykiatri upprepat betonat de ringa bieffekterna av medicinering. På nyhetssidorna framhävs dock de ogynnsamma konsekvenserna av psykofarmaka när en ny DAMP-medicin lanseras på marknaden. I en artikel från år 2000 rapporteras det, på ett sätt som är typiskt, om medicinen Ritalins användbarhet. Forskningen har "inte visat några negativa effekter på sikt" och "biverkningarna är i de flesta fall snabbt övergående" (GP 23/3-2000). Vid introduktionen av Concerta understryks istället, i bjärt kontrast, de illavarslande följdverkningarna av Ritalin (SDS 11/4-2003). Exempelvis informeras nu att barn kan få våldsamma utbrott när koncentrationen av det verksamma ämnet sjunker. Vidare redovisas att man kan drabbas av sömnsvårigheter, aptitlöshet, huvudvärk och irritation. Dessutom måste Ritalin, anges det, tas flera gånger om dagen vilket oftast inte fungerar för barn och ungdomar med DAMP/ADHD. Concerta rapporteras i nyhetsartikeln vara efterlängtd av patienter som inte blivit hjälpta av äldre DAMP-mediciner. (Fenomenet kan även gälla andra mediciner och är inte begränsat till media; se Valenstein 2000:189–190).

Som tabell 6 visar kom kritikerna av DAMP-diagnosen inte att få motsvarande utrymme att använda tiden som resurs under kontroversen. Man saknade därigenom möjligheter att vid senare tidpunkter upprepa fakta, vilket utgör en viktig förutsättning vid den sociala etableringen av föreställningar (jfr Moscovici 2008[1961]:329–332). En ifrågasättande nyhetsartikel om skolan kan fungera som illustration (GP 26/11-2001). Artikeln handlar om sex grundskolor i en svensk kommun, Sävsjö, där man prövat en alternativ utbildningsmodell på hälften av eleverna. Utfallet informeras vara gynnsamt efter de fyra år som projektet pågått, då inte någon elev behövt diagnosticeras med DAMP/ADHD. Det goda resultatet meddelas bero på att man utformat små klasser och ägnat eleverna stor uppmärksamhet. Vidare har det funnits en koordinatör i klasserna som sett till att ingen elev hamnar utanför eller kommer efter i skolarbetet. Signifikativt kan det endast identifieras en ytterligare nyhetsartikel under den studerade perioden, 2000–2006, som hänvisar till skolprojektet (GP 27/11-

2001). Nyhetsrapporteringen upphör inom kort och fakta repeteras inte tillräckligt för att sätta djupare spår i det kollektiva minnet.

Konklusion

Denna studie undersöker hur man inom massmedia hanterat kritiken mot ADHD. Baserat på åtta av de största svenska dags- och kvällstidningarna sätter studien fokus på den uppmärksammade vetenskapsbaserade kontroversen om DAMP, åren 2000–2006, vilket utgör en försvenskad strid om ADHD. Studien sammanfattas nedan utifrån dess kunskapssociologiska bidrag.

För det första utvecklas i studien *ett grundläggande kunskapssociologiskt analysverktyg* som kallats för genrestratifiering. Det har använts för att utforska genre-differenser och genre-effekter i massmedia. Betydelsen av genre har framhållits tidigare och särskilt i förhållande till rådande diskurser (t.ex. Fairclough 2001). Däremot har essentiella epistemologiska aspekter vilka relaterar till nyhets- och debattgenren i mindre utsträckning undersökts förut. Empiriskt visar studien att DAMP-diagnosens språkrör under kontroversen haft ett exklusivt och systematiskt tillträde till nyhetsidorna där massmedias faktaproduktion äger rum. Kritikerna har begränsats till att uttrycka argument och åsikter på debattsidorna.

För det andra påvisar studien hur genrestratifieringen kan *neutralisera alternativa kunskapsanspråk*. Kunskapsociologiskt anknyter genrestratifieringen här till Berger och Luckmanns (1967[1966]) analyser av, vad de benämner, den negativa legitimeringen eller undermineringen av alternativa verklighetsdefinitioner. De skriver (1967[1966]:115): "The threat to the social definitions of reality is neutralized by assigning an inferior ontological status, and thereby a not-to-be-taken-seriously cognitive status, to all definitions existing outside the symbolic universe." Genrestratifieringen utestänger kritik från nyhetsgenren vilket betyder att kritiken tilldelas en underordnad verklighetsstatus. Genrestratifieringen neutraliserar kritik mot DAMP/ADHD genom att möjliggöra utestängning av kritikers anspråk på objektivitet; utestängning av kritik inom olika ämnesområden via tematisk kontroll; utestängning av kritik mot psykiatriska experters bristande trovärdighet och legitimitet; utestängning av kritik om föräldrars moraliska ansvarighet för sina diagnosticerade barn; och utestängning av kritik över tid. Studiet av genrestratifieringen bidrar till förståelsen av vilken epistemologisk status som kritiken mot neuropsykiatriska diagnoser tilldelas inom massmedia. Detta utgör ett understuderat område inom medieforskningen (se t.ex. O'Connor *et al.* 2012; Choudhury *et al.* 2012; Horton-Salway 2011; Racine *et al.* 2010).

Studien åskådliggör även genrestratifieringens *sociala effekter*. Inom forskningen har det pekats på att det i samhället, och speciellt inom massmedia (t.ex. Cohen 2006), förekommer konflikter omkring neuropsykiatriska diagnoser som t.ex. ADHD. Trots ifrågasättandena kan dock diagnoserna fortfarande uppfattas som de enda legitima alternativen (t.ex. Hallerstedt 2006). Genrestratifieringen kastar ljus över detta förhållande genom påvisandet att massmedia samtidigt är ett forum för debatt och kunskapsproduktion och kan lyckas hålla isär båda dessa uppgifter. Det

förekommer inte någon väsentlig aspekt av DAMP-diagnosen som inte betvivlats i svensk massmedia. Tillståndsbedömningens avgränsning, prevalens, fastställande, behandling, levnadskonsekvenser och etiologi har samtliga varit föremål för kritik. Ändå kunde massmedia under DAMP-kontroversen, genom tillknäppta kriterier för tillträdet till nyhetsgenren, fungera som en verkningsfull kommunikationskanal för spridningen av den neuropsykiatriska definitionen av verkligheten. Detta utgör en del av förhistorian till den samhälleliga förankringen av ADHD-diagnosen i Sverige (jfr Ginsberg och Haglund 2013; Brante 2006; Conrad och Potter 2000).

Studien pekar med detta vidare på genrestratifieringens *ideologiska funktion* (jfr Mannheim 1960[1936]). Genrestratifieringen åskådliggör hur massmedia, troligen omedvetet, kommit att gynna en social gruppering med ett neuropsykiatriskt orienterat tankesystem. Den belyser också hur denna bias tenderade att förbli dold under DAMP-kontroversen. Av särskild vikt är här att det förekom debatter kring uppseendeväckande händelser, som t.ex. förstörelsen av det svenska forskningsmaterialet om DAMP. Vidare figurerade det en mångfald kritiska debattörer med olika professionella bakgrunder. Det förekom även debatterande journalister som ifrågasatte DAMP-diagnosen. Dessa omständigheter blev framträdande medelpunkter under kontroversperioden, och bidrog sannolikt till att maskera mass medias understöd till språkrören för DAMP-diagnosen på nyhetssidorna.

Genrestratifieringen relaterar också till förhållanden som rör *vetenskapliga disciplinernas inflytande i massmedia* (jfr Moscovici 2008[1961]; Lindblom 1999). Studien visar att det under DAMP-kontroversen förekommit en skiftning där vetenskaper som t.ex. psykiatri och sociologi tilldelats olika epistemologiska status. Sociologin hade från slutet av 1940-talet en förhållandevis stark ställning i det offentliga rummet i Sverige, men började förlora denna roll under mitten av 1980-talet (Ahrne 1997). DAMP-kontroversen bekräftar dock långtifrån bilden att sociologin skulle ha mist sin publika betydelse. I synnerhet kom Eva Kärfves medverkan, som vi sett, att få genomslag under tvisten. Medan emellertid psykiatrin utgjort "en nyhetsvetenskap" med legitimitet att formulera fakta kom sociologin typiskt att framträda som "en debattvetenskap." De sociologer som deltog under kontroversen tvingades därmed främst att söka allmänhetens bifall genom att argumentera och ange skäl.

Avslutningsvis kastar genrestratifieringen ljus över *kontroversbegreppet* (jfr Brante 2006; Brante och Norman 1995). Studien illustrerar implikationerna av att en vetenskaplig konflikt som rör neuropsykiatrisk diagnostik transformeras till att bli en vetenskapsbaserad kontrovers på en massmedial arena. Detta är först och främst förbundet med "polariserande attityder." Den vetenskapliga konflikten intensifieras och blir genom kontroversen även av publik betydelse. Dessutom har vi kunnat se att kontroversen inrymmer "en brokig aktörssammansättning." Deltagandet är inte exklusivt för vetenskapare och det förekommer både att professionella och lekmän medverkar. Vi finner därtill "ett gränsöverskridande tematiskt innehåll." De olikartade ämnen som behandlas överskrider en given vetenskaplig specialistkompetens och bidrar till att göra kontroversen mångdimensionell. Vidare förekommer "en moralisk orientering." Vetenskapliga positioner kombineras med och blir själva moraliska ställningsta-

ganden under kontroversen. Det uppträder också ”en personbaserad retorik.” Påhopp och känsloutfall mot motståndare samexisterar med vetenskaplig argumentation. Slutligen har vi kunnat notera hur kontroversen inbegriper ”en förtätad tidsrymd.” Händelser, vilka även vetenskapen kan vara involverad i, skapar upprördhet och dramatik hos befolkningen. För att förstå hur dessa beståndsdelar i en vetenskapsbaserad kontrovers är förenade med gjorda kunskapsanspråk i massmedia utgör, vilket presenteras i denna artikel, nyhetsgenren och debattgenren en viktig mall. Det åligger den framtida forskningen att avgöra i vilken utsträckning genrestratifieringen, som anger en snedvriden social fördelning av kunskapsanspråken, är ett användbart analysverktyg för att förstå andra vetenskapsbaserade kontroverser än den som här studerats.

Referenser

- Ahrne, G. (1997) ”Vad hände på åttioalet?” i L. Hansen (red.) *Sociologi i tiden: bakgrund, utveckling, framtid*. Göteborg: Daidalos.
- Alcibar, M. (2008) ”Human Cloning and the Raelians – Media Coverage and the Rethoric of Science”, *Science Communication* 30(2):236–265.
- Armstrong, T. & B. Olatunji (2009) ”PTSD in the Media: A Critical Analysis of the Portrayal of Controversial Issues”, *The Scientific Review of Mental Health Practice* 7(1):55–60.
- Berger, P.L. & T. Luckmann (1967[1966]) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor books.
- Brante, T. (1984) *Vetenskapens sociala grunder: en studie av konflikter i forskarvärlden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Brante, T. (2006) ”Den nya psykiatrin: exemplet ADHD” i G. Hallerstedt (red.) *Diagnosens makt: om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg: Daidalos.
- Brante, T. & H. Norman (1995) *Epidemisk masspsykos eller reell risk? – en sociologisk studie av kontroversen kring elöverkänslighet*. Stockholm: Symposion.
- Brier, S. (2006) ”Construction of Knowledge in the Mass Media – Systemic Problems in the Post-Modern Power-Struggle between the Symbolic Generalized Media in the Agora: The Lomborg Case of Environmental Science and Politics”, *Systems Research and Behavioral Science* 23(5):667–684.
- Börjesson, M. (1999) ”A Newspaper Campaign Tells. The Launch of Neuro-Psychiatric Diagnoses in the Swedish Daily Press 1997–1999”, *Scandinavian Journal of Disability Research* 1(2):3–25.
- Choudhury, S., K.A. McKinney & M. Merten (2012) ”Rebelling against the Brain: Public Engagement with the ‘Neurological Adolescent’”, *Social Science and Medicine* 74(4):565–573.
- Cohen, D. (2006) ”Critiques of the ‘ADHD’ Enterprise” i G. Lloyd, J. Stead & D. Cohen (red.) *Critical New Perspectives on ADHD*. London: Routledge.

- Conrad, P. & D. Potter (2000) "From Hyperactive Children to ADHD Adults: Some Observations on the Expansion of Medical Categories", *Social Problems* 47(4):559–582.
- Danforth, S. & V. Navarro (2001) "Hyper Talk: Sampling the Social Construction of ADHD in Everyday Language", *Anthropology & Education Quarterly* 32(2):167–190.
- Durkheim, É. (2001[1912]) *The Elementary Forms of Religious Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Ekström, B. (2012) *Kontroversen om DAMP: en kontroversstudie av vetenskapligt gränsarbete och översättning mellan olika kunskapsparadigm*. (Doktorsavhandling vid Göteborgs Universitet).
- Fairclough, N. (2001) "The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis" i M. Wetherell, S. Taylor & S.J. Yates (red.) *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London: Sage.
- Ginsberg, Y. & B.J.A. Haglund (2013) "Förord: ADHD och dess socialmedicinska konsekvenser", *Socialmedicinsk tidskrift* 90(3):305–315.
- Gornall, J. (2007) "Hyperactivity in Children – The Gillberg Affair", *British Medical Journal* 335: 370–373.
- Hallerstedt, G. (red.) (2006) *Diagnosens makt: om kunskap, pengar och lidande*. Göteborg: Daidalos.
- Hellberg, K. (2006) "Olik, annorlunda, kategoriserad" i J. Lind (red.) *Normalitetens förhandling och förvandling: en antologi om barn, skola och föräldraskap*. Stockholm: Symposion.
- Hjärne, E. (2006) "Pedagogy in the 'ADHD Classroom': An Exploratory Study of 'The Little Group'" i G. Lloyd, J. Stead & D. Cohen (red.) *Critical New Perspectives on ADHD*. London: Routledge.
- Hjärne, E. & R. Säljö (2008) *Att platsa i en skola för alla: elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. Stockholm: Norstedt.
- Horton-Salway, M. (2011) "Repertoires of ADHD in UK Newspaper Media", *Health* 15(5):533–549.
- Kärfve, E. (2000) *Hjärnsnöken: DAMP och hotet mot folkhälsan*. Eslöv: Symposion.
- Lassinantti, K. (2014) *Diagnosens dilemman – identitet, anpassning och motstånd hos kvinnor med ADHD*. (Doktorsavhandling vid Uppsala Universitet).
- Lindblom, J. (1999) *När vetenskapen tystnar: ett socialpsykologiskt studium av massmedias behandling av mordet i Falun, Bjuv och på Stureplan*. (Doktorsavhandling vid Uppsala Universitet).
- Lindblom, J. & S. Torres (2011) "Etnicitets- och migrationsrelaterade frågor inom äldreomsorgen: en analys av Svenska Dagbladets rapportering mellan 1995–2008", *Socialvetenskaplig tidskrift* 18(3):222–243.
- Mannheim, K. (1960[1936]) *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mazur, A. (1981) "Media coverage and Public Opinion on Scientific Controversies", *Journal of Communication* 31(2):106–115.
- MediekompPASSarkivet: <http://www.mediekompass.se/arkiv/mediekunskap/fakta-dagstidningar>.

- Moscovici, S. (2008[1961]) *Psychoanalysis – Its image and Its Public*. Cambridge: Polity Press.
- Oas, P.T. (2001) *Curing ADD/ADHD Children*. Raleigh: Pentland Press.
- O'Connor, C., G. Rees & H. Joffe (2012) "Neuroscience in the Public Sphere", *Neuron* 74, April 26.
- Racine, E., S. Waldman & J. Rosenberg (2010) "Contemporary Neuroscience in the Media", *Social Science and Medicine* 71(4):725–733.
- Rundblad, G, P.A. Chilton & P.R. Hunter (2006) "An Enquiry into Scientific and Media Discourse in the MMR Controversy: Authority and Factuality", *Communication & Medicine* 3(1):69–80.
- Schmitz, M.F., P. Filippone & E.M. Edelman (2003) "Social Representations of Attention Deficit/Hyperactivity Disorder, 1988–1997", *Culture & Psychology* 9(4):383–406.
- Socialstyrelsen (2002) *ADHD hos barn och vuxna*. Stockholm: Modin-Tryck.
- Souminen, S. (2013) "Polariseringen kring begreppet ADHD – från konflikt till en gemensam förståelse", *Socialmedicinsk tidskrift* 90(3):372–395.
- Stehr, N. & R. Grundmann (2005) (red.) *Knowledge: Critical Concepts. Vol. 5, Sociology of Knowledge and Science*. New York: Routledge.
- Svenaesus, F. (2013) *Homo Patologicus: medicinska diagnoser i vår tid*. Hägersten: Tankekraft.
- Valenstein, E.S. (2000) *Blaming the Brain: The Truth about Drugs and Mental Health*. New York: Free Press.
- Öngel, Ü. (2006) "'ADHD' and Parenting Styles" i G. Lloyd, J. Stead & D. Cohen (red.) *Critical New Perspectives on ADHD*. London: Routledge.

Korresponderande författare

Jonas Lindblom
 Akademien för hälsa, vård och välfärd,
 Mälardalens högskola, Box 883, 721 23 Västerås
 Tel: 021-10 70 03
 E-post: Jonas.Lindblom@mdh.se

Författarpresentation

Jonas Lindblom är docent i sociologi vid Mälardalens högskola. Han är utöver den forskning som presenteras i artikeln involverad i två forskningsprojekt: ett projekt handlar om förbättrat föräldrastöd vilket bedrivs i samverkan med Västerås stad och Eskilstuna kommun, och ett annat projekt om sociala rörelser med särskilt fokus på djurrättsrörelsen.